

Dr. Szeszlér Tibor
Einstandolt
zsidó műtárgyak nyomában^{*}
Kőbányai János interjúja

A B'nai B'rith elnökeként kerültem a Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriumába, s ott találkoztam először a zsidóktól eltulajdonított műkincsek drámájával. A kormányhatározattal, amellyel ezt az alapítványt létrehozták, „induló” vagyonszerű ingó- és ingatlan vagyont adtak át, valamint kárpótlási jegyet, amit kizárólag a holocaust-túlélők életjáradékára lehetett fordítani.

A magyar zsidóság ötven-hetven milliárd forintos-értékre nyújtott be igényt. Ennek kielégítésére ajánlott fel a kormányzat, többek között, tíz festményt. A festmények közül négyről biztosan és még két továbbirol majdnem biztosan kiderült, hogy korábban zsidó családok tulajdonában álltak, és tőlük különböző állami gyűjteményekbe vagy a Szovjetunióba kerültek, majd onnan vissza ajándékképpen a Kádár-kormányhoz. Ezért a közalapítvány nagyon hosszas, részben jogi, részben etikai vita után úgy döntött, hogy nem vesz át minden képet, mert azok nem képezik az állam tulajdonát, tehát az állam a tulajdonjogot nem is ruházhatja át. Akadtak olyan vélemények is – a közalapítványban képviselt egyik-másik zsidó szervezet vetette fel őket –, hogy csak vegyük át az összes műtárgyat: majd mi megkeressük az örökösöket, és visszaszolgáltadjuk nekik a képeket – mert akkor biztos, hogy visszajutnak az igazi tulajdonosukhoz, így meg állami tulajdonban maradnak. Végül is az alapítvány többségi szavazással úgy döntött, hogy mégsem vesz át tisztázatlan eredetű tulajdont. Mindezt megelőzte egy szakértői vélemény beszerzése, amely kimutatja, hogy a tárgyak mikor és hogyan kerülhettek közgyűjteménybe beleltározással, vagy a Szovjetunióba, és onnan már követhető volt, hogy Brezsnyev

mikor és hogyan hozta vissza ajándékba őket, és hol lógtak a párt- és állami intézmények falain. Az egyik festmény a Pénzügyminisztériumban, az államtitkár szobáját díszítette, lehet, hogy most is ott van, mert nem vettük át. Valószínű, hogy Rippl-Rónai József, Csók István és Székely Bertalan művei jogtalanul kerültek a magyar állam birtokába. Például Rippl-Rónai *A párizsi nő* című képének Miklós Andor, az *Est Lapok* kiadója volt a tulajdonosa. Miklós 1933-ban halt meg, a kép ekkor került Neményi Bertalanhoz, s Budapest ostromakor, a szovjet csapatok bevonulásakor még az ő tulajdonában volt. Fel lehet tételezni, hogy tőle került a Szovjetunióba, jogtalanul. Ez esetben az örököseit fel kell kutatni. A tíz kép némelyike szerepelt az MSZMP Központi Bizottságának leltárában, onnan kerültek át különböző raktárakba vagy közgyűjteményekbe. Magyarországi tulajdonosikat kevés munkával fel lehetett volna kutatni. Ha a tulajdonjog aggályos, a közalapítvány nem veheti át a tárgyat, nem szerez tulajdonjogot. Ez világos jogi vélemény.

De mi volna, ha átvinnénk, és megkeresnénk az eredeti tulajdonosokat vagy örököseiket, és odaadnánk nekik azt, ami az övék? Talán ezt kellene igazából tenni, és ennek publicitást adni! Precedenst teremteni! Ugyanis máig nincs feltárva, hogy a magyar közgyűjteményekben leltárba vett és állami tulajdonba került festmények honnan származnak, és megtalálható-e magyarországi vagy külföldre sodródott tulajdonosuk. A levéltárakban, a Nemzeti Bankban, a Pénzügyminisztériumban és a közgyűjteményekben szunnyadó iratok átvizsgálása ebből a szempontból még nem történt meg. Egy

* Az interjú a washingtoni Műkincs Konferencia előtt készült.

ilyen vizsgálattal minden kétséget kizáróan meg lehetne állapítani, hogy X., Y. vagy Z. festménynek valóban a magyar állam-e a jogos tulajdonosa, de lehetnek olyan képek, amikről nagy valószínűséggel kimutatható lenne, hogy a még élő örökösök joggal formálhatnak igényt rájuk. A vizsgálat el sem kezdődött: a Nemzeti Galéria kitűnően felkészült művészettörténésze, Szabó László csendben ismételteti, hogy ezt a kutatást el kéne végezni, de egyedül áll véleményével.

Amikor a háború befejeződött, a fegyverszüneti egyezmények nyomán elindultak a béketárgyalások, de ezek Magyarországra nézve csak 1947-ben zártak le békeszerződéssel. Az első magyar parlament már korábban megalkotta az 1946. évi XXV. törvényt, amely elhatárolta magát a zsidótörvényektől, a zsidókat ért megfélemezéstől és üldöztetésektől. Ez egy ma is hatályos deklaratív jogszabály. A vagyoni kérdésekről szólva deklarálta: az akkori Magyar Köztársaság érdekelt abban, hogy a zsidók megkülönböztetéséből származó vagyoni sérelmeket orvosolja. A magyar parlament belső jogszabállyá emelte a párizsi békeszerződést, XXVII. cikkelyét azonban csak a Horn-kormány hajtotta végre. Tehát a kihirdetésétől, 47-től 97-ig senki nem teljesítette a kötelezettséget, amit a párizsi békeszerződés előírt. Ez pedig abban állt, hogy mindazon személyek vagy örökösök, akik faji, vallási vagy fasiszta szellemű zaklató jogszabályok szenvedő alanyai voltak, ha vagyontárgyaikért a békeszerződés hatályba lépésétől számított hat hónapon belül nem jelentkeznek, és ezért a tulajdonjog a magyar államra szállna, az állam nem szerzi meg örökségképpen, hanem köteles átadni a zsidó szervezeteknek, azon célok érdekében, amelyeket a zsidó szervezetek meghatároznak maguknak válásuk, identitásuk és a kultúrájuk fenntartása érdekében. Az átadást 12 hónapon belül kellett volna végrehajtani. Az 1946. évi törvény egy másik paragrafusa arról rendelkezik, hogy létre kell hozni azt a szervezetet, amelyik ezt a rendelkezést a gyakorlatban végrehajtja. A törvény meg is nevezi ezt: Országos Zsidó Helyreállítási Alap, rövidített nevén az OSHA. Az intézmény 48-ig főlállt, és működött is, majd beolvasztották az Állami Egyházügyi Hivatalba, ahol azonnal elsorvasztották. A törvény csak a magyarországi rendszerváltás után ébredt fel Csipkerózsika-álmából. A nyugati hatalmak és a nemzetközi zsidó szervezetek figyelmeztethették az Antall-kormányt, hogy amíg nem ren-

dezi ezt a kérdést, a magyar rendszerváltás kormánya nem nyer teljes legitimitációt.

A nyugati országok a szocialista országok kormányait nem tekintették szabadnak és legitimnek, ezért nem gyakoroltak rájuk nyomást. Például a német jóvátételeket Magyarországon és más szocialista országokban azért nem lehetett megkapni, mert nem tekintették szabad országnak őket, s ezért például Németországgal máig sincs békeszerződésük. Ennek híján tussolták el rendre a kártérítést.

Az Antall-kormány kezdeményezésére 92-ben kezdődtek meg a tárgyalások a zsidó szervezetekkel. A Miniszterelnöki Hivatal felkérte a Hitközséget, hogy jelöljön ki tárgyalódelegációt a magyarországi zsidók képviselőiből. A Hitközség nagyon helyesen és tisztességesen belátta, hogy nem egyedül ők képviselik a magyarországi zsidóságot, hanem a kilencvenes év forrongásaiban létrejött különböző zsidó szervezeteket is be kell vonniuk. Ma is ezek vezetőiből alakult grénium alkotja a Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriumának többségét.

A zsidó szervezetek nem jutottak közös nevezőre egymással. Mire a tárgyalódelegáció felállt, Antall meghalt, jött az új kormány, de 97-ig ők is csak lassan haladtak. 92-től 97-ig tartott az a tárgyalássorozat, amelynek eredményeképpen az 1947-ben felállított Országos Zsidó Helyreállítási Alapnak, amelynek jogfolytonosságát senki sem vitatta, a Magyar Zsidó Örökség Közalapítványt nyilvánították a jogutódjává. Tehát a közalapítvány közvetlen jogutódja annak a 47-es párizsi békeszerződésben létrehívott szervezetnek, amelynek egykor törvényben kiszabott pontos feladata és funkciója volt. Közben eltelt ötven év. Ötven év alatt azok a vagyontárgyak, amelyeket a párizsi békeszerződés a zsidók tulajdonába utalt, feltárhatalanokká váltak. Az emberek meghaltak, a szervezetek megszűntek, nem beszélve arról, hogy zsidónak lenni a kommunizmusban nem volt sem ajánlott, sem divatos.

47-ben két vagyontömeg létezett. Egyrészt az, amelynek tulajdonosai zsidók voltak, és a zsidótörvények folytán elvesztették tulajdonukat, de valaki a családból életben maradt, és ő az örökös. Fogalmilag a törvény csak arra a vagyona vonatkozik, amelynek tulajdonosai a nagyszülőtől a dédunokáig kivétel nélkül Auschwitzban maradtak. Minden olyan vagyontárgy esetében, ahol más örökös nincs, az állam a törvényes örökös. Ez a törvény kivételképpen nem ismeri el az állam törvényes öröklési jogát, hanem azt mondja, az állam

nem maradhat örökös, vissza kell adni ezt a vagyontömeget a zsidók szervezeteinek.

Ki kell emelni a háború után elárvult zsidó vagyon még egy csoportját. Zsidóknak nemcsak magán, hanem közösségi vagyonuk is volt. Az egyes hitközségek ingatlanvagyonra: temetők, templomok, rabbilakások, közösségi épületek, iskolák, kegytárgyak. Ezek sem kerültek e törvény hatálya alá: nagy többségüket nem juttatták vissza eredeti tulajdonosaiknak, gondoljunk csak a gyöngyösi zsinagóga épületére, amelyben most áruház kínálja portékáit, a sombathelyi zsinagóga épületére, amely raktár volt, újabban koncertterem, de számtalan példát sorolhatnánk. Ezek kvázi legálisan kerültek a magyar állam tulajdonába. A szocialista állam ugyanis államosította az egyházi vagyont, és azt mondta: amikor én elveszem a római katolikus felekezettől a pápi nagybirtokot, a zsidó felekezet ingatlanaira is ráteszem a kezem. Végül is mindenki jogfolytonosnak ismerte el azt a történelmet, ami Magyarországon ekkor végbement, tehát az államosításokat is jogilag legitimnek kell tekinteni. Megint más kérdés, hogy a törvényhozás visszamenőleg a kárpótlás folyamatában elkezdte a helyzetet rendezni, de az államosítások legitimitását senki nem vonja kétségbe a szó formáljogi értelmében.

A zsidó hitközség által fizetett kutatásokon alapuló becslések szerint a párizsi békeszerződés értelmében a zsidók szervezeteinek a mai árakon kb. ötven-hetven milliárd forint követelésük van, ezt nyújtották be a kormánynak. Ehhez képest a kormány 1997-ben négy milliárd forint keretösszeg értékben kizárólag életjáradékra váltható kárpótlási jegyet adott át, ami – minthogy azokat az előregedett túlélőket illeti, akik évről évre kevesebben vannak, tehát csökken a jogosultak száma – nem fog elfogni, mire az életjáradékot kiosztják. Adott még egy kusza háttérű ingatlancsomagot, körülbelül 1,3 milliárd forint értékben, amelynek a ténylegesen használható értéke vitatható. (A bosnyák követtség, az Ombudsmani Hivatal székházának használati viszonyai például ma is rendezetlenek.) S adott 12 millió forint értékű festményt, amelynek ugyan nem lehetett örököse, de ezzel a gesztussal mégis tulajdonosa lett száz- és százmillió értékű műkincsvagyonnak. Így került képbe a legkülönbözőbb csatornákon elzabrált műkincsvagyon.

A közalapítvány létrejött, s hihetetlen szívóssággal kitermel évente negyven-nyolcvan millió forintot, amit el tud osztani a törvényben meghatározott célokra.

Az egyházi ingatlanok ügye is egy, az Antall-kor-

mány idején hozott törvény révén mozdulhatott meg. Ez a törvény megengedi, hogy bizonyos célokra – hitélet, oktatás, művelődés, egészségügy – vissza lehet adni az egyházi ingatlanokat az egyháznak, egy meghatározott, előre tisztázott lista alapján, ahol is bizonyítandó, hogy a ingatlan az illető egyházé, és hogyan került ki a tulajdonából. A hitközségi lista százhuszonvalahány ingatlant érintett, bekerült egy, a kormány által vezényelt tárgyalási folyamatba, amely a többi egyházat is érintette, s melynek alapján a keresztény felekezetek is folyamatosan kapták és kapják vissza tulajdonaikat. Minden egyes visszkapott vagy vissza nem kapott ingatlan külön története van: a legismertebb a Zsidó Gimnázium épületé, a mai Radnóti Gimnáziumé, ezer történet keringett róla, hogy miért igen és miért nem, miért kéne úgy hagyni, miért nem kéne úgy hagyni... Végül a hitközség az ingatlanoknak egy nem jelentéktelen részéről lemondott. Leginkább azért, mert nem tudta azokra a célokra hasznosítani, amelyeket a törvény előírt. Ezen ingatlanok nem tévesztendő össze azokkal az ingatlanokkal, melyeket a Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány azért kapott, hogy azt a bizonyos 47-es békeszerződést végrehajtsa.

Hatvan-hetven milliárd helyett még másfél milliárdnyit sem elfogadni nagyon nehéz dilemma volt, magam is megszenvedtem. Eltelt ötven év. Még mindig van körülbelül tizenöt-húszezer holocaust-túlélő Magyarországon. Mindaddig, amíg a tárgyalások húzódtak, ők egy fillér életjáradékot, egy fillér jóvátételt sem kaptak. Sem Nyugatról, sem Keletről. Egyik a másikára hivatkozva nem mozdult. A túlélők többsége öreg, beteg, és alacsony életszínvonalon él. Minél tovább húztuk volna az időt, annál kevesebben éltek meg, hogy megkezdődhet az életjáradékok folyósítása.

Az Antall-kormányban megvolt a politikai szándék a párizsi békeszerződés előírásainak teljesítésére és a szerződés megkötésére. A megállapodásra a zsidó szervezetekkel. A zsidó szervezetek egymást marták, hogy ki is képviseli a magyarországi zsidóságot, milyen arányú legyen a kuratórium, kik üljenek benne, és kinek milyen szava legyen. Ez alatt telt, múlt az idő, az Antall-kormány tisztségviselői pedig – gondolom – röhögtek a markukba. Az Antall-kormány a Nyugat előtt mutatni akarta, hogy nem antiszemita, ezért sokkal többet adott volna át a zsidóságnak, mint amit végül is a Horn-kormány átadott. Erre számtalan jel utalt.

A Horn kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy ezt a közalapítványt közjogilag létrehozza, jogutóddá teszi, és úgynevezett induló vagyonnal látja el. A magyar kormány, amikor ezt a szerződést a zsidókkal végül is tető alá hozta, ezt az induló vagyont úgy tekintette, hogy ezzel eleget tett a párizsi békeszerződésben vállalt kötelezettségeknek. A zsidó szervezetek viszont az induló vagyon kifejezést úgy értelmezték, hogy a kormány az első lépést tette meg a másfél milliárd körüli érték átadásával. Majd kapunk még pénzeket a gazdátlanul maradt zsidó vagyon terhére. Ezzel a vagyonnal elindulunk, hogy működhessünk, s az idősök megkaphassák végre az életjáradékot. Ez az ügy még nincs befejezve. Megállapodtunk, de az induló vagyon eltérő értelmezését mindkét fél fenntartotta magának. Hányszor fordul elő nemzetközi szerződéseknél is ugyanez? Megkötötték, s aztán hetekkel vagy akár napokkal később kiderül, hogy a felek eltérően értelmezik. Ugyanis fontosabb érdek fűződött a szerződés megkötéséhez, mint ahhoz, hogy tovább húzzuk-halasszuk az időt.

Én nem találtam színvonalas sajtóorgániumot, ahol összefogottan és világosan el lehetett volna mondani, vagy le lehetett volna írni, hogy mennyire nevetséges, ahogy kiszúrták a szemünket ezzel a vagyónátadással. És azt, hogyan voltunk rákényszerítve erre, s hogyan tartottuk fenn az eltérő értelmezésből fakadó játékeret. Hiszen nem tudjuk, milyen lesz a politikai konstelláció öt, tíz, húsz év múlva. Ötven évig nem történt semmi: nem két-három-öt év távlatában kell ezt a problémát továbbgondolni, hanem nyitva áll a lehetőség, hogy lesz egyszer olyan kormány, olyan társadalom, amely nemcsak szavakban, de tettekben is komolyan gondolja a jóvátételt s a nyomában fakadó megbékélést.

Gondolta-e valaki, hogy a svájci bankok kénytelenek lesznek engedni a nyomásnak, és kifizetni a sok száz millió dollárt? Mindez politikával és megannyi érzellemmel van át- meg átszöve. Éltek a bűnösök, és éltek az üldözöttek, olyan erős érzelmek és érdekek kötődtek a tisztázáshoz vagy a hallgatáshoz, hogy tárgyilagosan ezen gondolkodni csak a következő generáció tud majd.

Amióta az orosz restitúciós törvény elindult – amely kimondja, hogy az összes, a Szovjetunióba került műtárgy az orosz állam tulajdona –, azon vagyok, hogy az ott lévő igen jelentős értékű műkincsvagyon hazakerüljön. Elsősorban zsidó vagyok, de magyar zsidó. Kerüljenek vissza az innen

vagy a nácik zsákmányából elrabolt kulturális értékek, s ha majd itthon lesznek, s a nagyközönség megtekinthette őket, ráérünk megvizsgálni, kit illetnek meg. A restitúciós törvényt évek óta tárgyalják. A Duma elfogadta egyszer, az orosz felsőház visszadobta, ez megismétlődött még egyszer, a felsőház is elfogadta, ekkor Jelcin nem írta alá és az alkotmánybírósághoz utalta. Az alkotmánybíróság helybenhagyta a törvényt, és már majdnem hatályba lépett, amikor Jelcin aláírásának megtagadása miatt az ügy ismét az alkotmánybírósághoz került.

Az ortodox jogászi felfogás szerint a legtöbb eset, amikor a tulajdonos nem a saját akaratából válik meg a tulajdonától, eleve jogellenesnek minősül. A háborús események fényében azonban ezt másképpen kell nézni, mert a háború mindig rendkívüli állapot, amely mindig jogon kívüli helyzetet teremt, ami írott joggal nem reparálható sérelmet okoz. Ezeket szerintem utóbb szerződésekkel lehet rendezni. Az első nemzetközi joginak tekinthető dokumentum 1943-ban, már a háború alatt keletkezett. Londonban tartottak egy nemzetközi konferenciát, amely elfogadott egy nyilatkozatot. Ebben az aláíró országok figyelmeztették a hadviselő feleket, hogy polgári jogilag is semmisnek fognak minősíteni minden olyan jogügyletet, amelynek alapján műkincsek a háborús események következtében kerültek ki tulajdonosaik kezéből. Tehát akkor is, ha például a rabló szerződést mutatna föl a nála talált dolgok megvételéről. A francia, angol, amerikai aláírók a saját fosztogató hadseregeikkel szemben is meg akarták ezt a deklarációt fogalmazni, hiszen nemcsak a németek vagy az oroszok gyűjtögettek nagy hozzáértéssel, hanem az ő csapataik is nagy műkincsvagyonra tehették és tették rá a kezüket Európa megszállásakor. Ismertek konkrét történetek, amikor egy texasi hadnagy egy német kisvárosból egész középkori szoborkollekciót síbolt haza (tábori postával), és évtizedekkel később az örököseinek pervesztesként kellett a szobrokat visszaadnia. Ez a deklaráció természetesen nem nemzetközi szerződés hatályú. A fegyverszüneti egyezmények is foglalkoztak vele valamilyen szinten, végül a békeszerződések is. De az igazi résztvevő, a Szovjetunió nélkül nem lehetett ezt a kérdést megoldani. A Szovjetunió nem volt együttműködő partner ezekben a kérdésekben, a saját jól felfogott érdekéből kiindulva.

Amikor a Puskin Múzeumban először állítottak

ki néhány képet azok közül, amelyek egész Európából, többek között Magyarországról a Szovjetunióba kerültek, senki nem tudta, hogy ez a gesztus milyen üzenetet hordoz. A világ vagy az agyoncsigázott, sokat szenvedett orosz nép számára. Vagy egy múzeumigazgató személyes ambíciója nyomán került a világ szeme elé az anyag egy töredéke? Hogy mi folyik a háttérben, erről senki nem tudhat semmi bizonyosat.

Függetlenül attól, hogy ezek valaha zsidó tulajdonú vagyontárgyak voltak, Mednyánszky, Rippl-Rónai a magyar kultúrához tartozik. Ezt hazahozni, bemutatni, közgyűjteményben kiállítani, tekintet nélkül arra, ki a tulajdonosa, fontos a számomra. A műkincsekre vonatkozó orosz restitúciós törvényjavaslatból nagy valószínűséggel jogszabály lesz. Eddig is csak formáljogi megfontolásokból nem lehetett életbe léptetni. A törvényjavaslatnak egyetlen olyan magyar szempontból használható mozzanata van, amit érdemes lenne megjátszani. Ugyanis az egyházi jellegű, vallási célokat szolgáló műkincsvagyonra a törvény nem fog vonatkozni. A főszabály kimondja, hogy mindaz, ami akármilyen úton, hadizsákmányként vagy az orosz katonák magánakciójaként oroszországi területre érkezett, és most is ott van, a törvény hatályba lépésétől kezdve vitathatatlanul orosz állami tulajdonná válik. (Eistand!) Tehát senkinek semmit nem adnak vissza. Kivéve az egyházi, vallási célokat szolgáló műtárgyakat. Amikor megkezdődtek a tárgyalá-

sok az oroszokkal a restitúciós törvényhozás folyamatának csak különböző stádiumai voltak ismeretesekek. De a magyar kormány ezt a kártyát nem óhajtja kijátszani, azt hajtogatja, hogy ez jogellenes eljárás. Ez az érvrendszer abszolút nem foglalkozik a vallási szemponton belül a zsidó szemponttal, és ezért szerintem ez a lehetőség „el fog bukni”, s végül az utolsó Tóra-tekercesig ott marad a műkincsvagyon. Ha együttműködést lehetne kialakítani a mindenkori kulturális kormányzat és a zsidó szervezetek között, és azt lehetne mondani, hogy az elrablott értékek részben vallási célú vagy vallási eredetű tárgyak – így ezek egy részét vissza lehetne kapni ezzel az érvrendszerrel.

A közfigyelem a látványosan rejtélyes orosz történetre összpontosít, holott a magyar közgyűjtemények átvizsgálása lenne a legkézenfekvőbb. Anál is inkább, mert ezt külső hatalmak és körülmények nem akadályozzák. A Galéria és a Szépművészeti Múzeum pincéje tele van ki nem állított festményekkel. S más magyar közgyűjtemények birtokában is mérhetetlen mennyiségű ki nem állított anyag van. Az államnak teljesen mindegy, hogy egy tulajdonosnak vagy a MAZSÖK-nek adja, ha oda kell adni. Pláne, hogy a tárgyak nincsenek is kiállítva. A tényfeltáró munka el sem kezdődött. Meg kellene vizsgálni, melyek közülük azok, amelyek eredetileg zsidóktól kerültek a magyar állam tulajdonába, és nincs örökösük.

De féltő, hogy kiderülne, van örökösük!

„BRISZTÓL A BAR MICVÓN ÁT BIS HUNDERTUNDZWANZIG”

A Bálint Zsidó Közösségi Ház HAVERIM Kávézója vállalja ünnepek és egyéb rendezvények kóser és nem kóser vendéglátásának bármely helyszínen történő szervezését és lebonyolítását.

MEGRENDELÉS ÉS INFORMÁCIÓ: 311 9214 VAGY 30 524215